

Vesna V. Godina

OČRT TEMELJNIH KONCEPTOV PARSONSOVE SOCIOLOŠKE TEORIJE (NA RAVNI TEORIJE AKCIJE IN SOCIALNEGA SISTEMA)

Tekst je namenjen predstavitvi nekaterih temeljnih, pogosto zelo različno razumljenih konceptov Parsonsove sociološke teorije in to na dveh ravneh: na ravni teorije akcije; in na ravni socialnega sistema. Na ravni teorije akcije sta najprej izpostavljena koncepta akcije in akta, pri čemer je poudarjena predvsem simbolna posredovanost prve. Sledijo koncepti sistema, funkcije in strukture, katerih oris omogoči vpeljavo Parsonsove sheme štirih funkcije (AGIL) in kot zadnjega na ravni splošne teorije akcije aksioma ravnotežja. V drugem delu so omenjeni koncepti prikazani še za raven socialnega sistema. Tako je predstavljeno pojmovanje družbe kot sistema, predstavljena je sestava socialnega sistema, diada "alter-ego" s svojimi ključnimi značilnostmi (sistem orientacij, dvojna kontingenca, načelo inercije itd.), status in vloga, za raven socialnega sistema pa je tudi konkretizirana shema AGIL. Na koncu so očrtane še osnovne značilnosti Parsonsovega razumevanja socialne kontrole.

The text presents some of the fundamental, very often quite variously understood concepts of Parsons social theory, doing so on two levels; on the level of the theory of action and on the level of the social system. On the level of the theory of action, the concepts of action and act are being exposed, emphasizing particularly the symbolic intermediation of the former. This is followed by the presentation of the concepts of system, function and structure, which provides for an introduction of Parsons four-functionsscheme (AGIL), and, as the last one on the level of the general theory of action, the concept of the law of equilibrium is presented. In the second part of the text, the mentioned concepts are presented also on the level of the social system. Thereof, the presentation of society comprehended as system, the composition of the social system, the dyade "alter-ego" along with its key characteristics (the system of orientations, double contingency, the law of inertia), followed by the presentation of the status and role, which is concluded with the implementation of the AGIL scheme for the level of the social system. At the end, the basic characteristics of Parsons understanding of the social control are presented.

Talcott Parsons, sociološka teorija, sistemska teorija

Parsonsova sociološka teorija je ena tistih, ki v konceptualnem smislu slovijo po inovativnosti. In to povsem upravičeno; Parsons je namreč že zelo zgodaj izoblikoval za teorijo akcije značilno konceptualno shemo, ki je tudi takrat, kadar si je izposojala že uveljavljene koncepte ali iz sociologije ali iz naravoslovja, le-te vpela v referenčne okvire svoje lastne teorije na načine, ki so ne le pri Parsonsovih kritikih, temveč tudi pri njegovih naslednikih, sprožali vrsto konceptualnih dilem (cf. Alexander 1984, 1985, 1985 (ed.)).

Seveda na tem mestu nimamo ne možnosti ne namena dotakniti se vsaj najpomembnejših izmed njih. Naš namen je bistveno skromnejši: podati oris nekaterih

temeljnih, pogosto zelo različno razumljenih pojmov Parsonsove teorije skozi zastavitve in precizacije, ki jih je podal sam Parsons.

1. Najsplošnejša izhodišča

a) Akcija in akt

Ne glede na to, da se Parsonsova teoretska analiza osredotoča na probleme socialnega sistema, socialni sistem ne predstavlja osrednjega teoretičnega koncepta njegove teorije. To mesto je namenjeno drugemu konceptu - konceptu *akcije*; konec koncev tudi Parsons svoje lastne teorije ne opredeli kot teorijo socialnega sistema, temveč kot (splošno) teorijo akcije (*general theory of action*).

Koncept akcije je vezan na individualno vedenje akterja, če in kolikor je le-to simbolizirano, oziroma kot pravi Parsons dobesedno, "simbolično orientirano" (Parsons, Platt 1974:8), kar pomeni, zavezano principom kodiranja. Povedano drugače gre torej za sleherno vedenje akterja, ki je simbočno, kar pomeni torej po Parsonsu kulturno posredovano. Za takšen tip vedenja je ključna t.i. motivacijska signifikantnost (cf. Parsons 1951:4). Akcija je zmeraj atribut akterja, nikakor pa ne sistema (cf. Parsons 1977:180).

Najosnovnejši element akcije je *enkratni* akt, elementi le- tega ter kategorije, ki omogočajo njegovo analizo, pa so za teorijo akcije izhodiščni. V osnovi so te kategorije tri: akter (*actor*), akcijska situacija (*situation of action*) in akterjeve orientacije do situacije (*orientation of the actor to the situation*) (Parsons, Shils 1967:56; Parsons 1951:3-24). Akterji so lahko posamezniki ali kolektivi. Situacija je definirana skozi kulturne, socialne in fizične danosti, ki so za akterje v akciji relevantne. Akterjeve orientacije do situacije pa zaobsegajo motivacijske in vrednotne orientacije (*motivational orientations, value orientations*), ki akterjevo aktivnost v situaciji v resnici določajo. Predstavljajo najpomembnejši element akcije; Parsons mu je v svoji analizi temu primerno namenil tudi osrednjo pozornost. Pri tej komponenti gre za akterjevo orientacijo k cilju (ciljem) in normativno ter vrednotno opredeljene kriterije izbire, ki jih akter interiorizira skozi proces socializacije.¹

V tem smislu povzema Parsons elemente akcije takole: "1. Vedenje je orientirano na doseganje smotrov in ciljev ali drugih anticipiranih dejanskih položajev. 2. Poteka v situaciji. 3. Je normativno urejeno. 4. Zaobsega porabo energije ali napora ali "motivacijo". (Parsons, Shils 1967:53).

b) Sistem

Vendar pa akcije ne potekajo posamično; tvorijo sisteme (cf. Parsons, Shils 1967:54; Parsons 1951:7). Parsons loči štiri osnovne tipe teh konstalacij. Prvi trije so *socialni, personalni in kulturni sistem*: "*Socialni sistem* je le eden od treh aspektov povsem konkretnega sistema socialnih akcij. Druga dva sta *personalni sistem* individualnih akterjev in *kulturni sistem*... Vsak je neločljiv od drugih dveh in sicer v smislu, da bi brez osebnosti in kulture ne bilo tudi nikakršnega socialnega sistema in tako naprej po seznamu logičnih možnosti." (Parsons 1951:6; podčrtala V.G.V.; cf. Parsons, Shils 1967:54-55; Parsons, Platt 1974:8-18). Pri tem sta socialni in personalni sistem mišljena sama kot akterja (cf. Parsons, Shils 1967:55; Parsons 1977:177- 180).²

Četrty sistem je za Parsonsa *organizem*; vanj sodijo vse tiste sile, ki izvirajo iz biološke konstitucije posameznika in ki se prevajajo v motivacijo in druge segmente

personalnega sistema. Posebnega pomena je pri tem neformirana gonska energija (cf. Parsons 1980).

Navedeni štiri sistemi so razumljeni kot *deli sistema akcije*: so primarni subsistemi širšega in bolj generaliziranega sistema akcije. Vsak sistem predstavlja za preostale sisteme okolje, njihovi odnosi pa so regulirani po načelu inputa in outputa (Parsons, Platt 1974:22-25; Parsons 1977:180-204). Hkrati pa so ti odnosi strogo hierarhični: organizmu je nadrejen personalni sistem, le-temu socialni, socialnemu pa kulturni sistem (cf. Parsons, Platt 1974:15,436).

c) Funkcija in struktura

Statični vidik sistema Parsons zaobseže s konceptom strukture, dinamični vidik pa s konceptom funkcije. "*Struktura* je niz razmeroma stabilno vzorčenih odnosov med enotami." (Parsons 1945:60-61; podčrtala V.G.V.). Vendar pa centralni pomen v Parsonsovi teoriji ne pripada konceptu strukture, temveč *konceptu funkcije*, in sicer zaradi sledečega: "Njegova odločilna vloga je zagotoviti kriterije za določanje *pomena* dinamičnih faktorjev in procesov znotraj sistema. Le-ti so pomembni toliko, kolikor imajo funkcionalni pomen za sistem; njihovo specifično pomembnost pa gre razumeti glede na analizo posebnih funkcionalnih odnosov med deli sistema ter med sistemom in okoljem" (ibid.: 48). Ali še bolj eksplicitno: odločilna vloga centralnega pojma funkcije je to, da vzpostavi *kriterije za pomembnost* različnih dinamičnih faktorjev in procesov znotraj sistema. Parsons izpostavlja, da imata kategoriji struktura in funkcija *analitični pomen*.³

d) Shema AGIL

In ne glede na to, da je mogoče med različnimi sistemi najti ravno na področju funkcij vrsto razlik in celo razhajanj, je v zvezi s funkcijami sistema treba posebej izpostaviti prav tisto, kar je sistemom s tega vidika skupnega: namreč shemo AGIL. Parsons namreč meni, da je mogoče prav na ravni funkcij opredeliti štiri temeljne, za vse sisteme univerzalne funkcije: funkcijo "A" oziroma adaptacijo (adaptation); funkcijo "g" oziroma doseganje ciljev (goal attainment); funkcijo integracije oziroma "I" (integration) in funkcijo "L" oziroma funkcijo latentnega vzdrževanja vzorcev (latent pattern maintenance).⁴ Te za sleherni sistem univerzalne funkcije izvirajo iz univerzalnosti osnovnega cilja slehernega sistema; torej iz samovzdrževanja, samoohranitve, samoreprodukcije. Vsaka od navedenih štirih funkcij ima v tem procesu prav posebno vlogo.

Tako *funkcija adaptacije* "A" razrešuje problem prilagajanja sistema spremembam zunanjega okolja. Funkcija adaptacije je *dvojna*: "Uspešna adaptacija vključuje (a) akomodacijo sistema nefleksibilnim "zahtevam realnosti" (reality demands) in (b) aktivno transformacijo sistemu eksterne situacije." (Parsons, Bales, Shils 1953:183; cf. Parsons, Platt 1974:13-14).⁵

Funkcija doseganja ciljev "G" naj bi razrešila problem odvisnosti sistema od objektov iz okolja pri zadovoljevanju njegovih lastnih potreb, in sicer tako, da vzpostavi z objekti iz okolja takšne odnose, ki omogočijo zadovoljitev potreb sistema (gratification). Pri tem prilagoditev eksternim pogojem nadgradi *obvladovanje* eksterne situacije v shemi sistema (cf. Parsons, Bales, Shils 1953:184). V tem smislu je funkcija "G" na neki način vezana na prej omenjeni drugi vidik adaptacije. Osnovna naloga funkcije doseganja ciljev

je, da se giblje "k reduciranju neujemanja med potrebami sistema... in pogoji v obkrožujočih sistemih, ki se nanašajo na "izpolnitev" takšnih potreb" (Parsons 1969:43; cf. Parsons, Platt 1974:14).

Funkcija integracije "I" naj bi skrbelo za realizacijo tiste minimalne kohezije oziroma "solidarnosti" med deli sistema, ki je nujna za obstoj sistema. "Funkcionalni problem integracije se nanaša na vzajemna prilagajanja teh "enot" ali subsistemov glede na njihove "prispevke" k učinkovitemu funkcioniranju sistema kot celote." (ibid: 44; cf. Parsons, Platt 1974:14-15).

Funkcija latentnega vzdrževanja vzorcev "L" pa služi drugemu vidiku razreševanja notranjih problemov sistema. V vsakem sistemu se namreč pojavljajo tendence po spreminjanju institucionaliziranih vzorcev; funkcijo stabiliziranja in s tem ohranjanja teh vzorcev nasproti tovrstnim pritiskom pa opravlja funkcija latentnega vzdrževanja vzorcev. To funkcijo Parsons opredeli tudi kot funkcijo vzdrževanja kodov: "Eden od teoremov teorije akcije pravi, da morajo biti subsistemi sistema akcije... povezani s stično točko, ki mora biti do določene stopnje od preostalih delnih sistemov neodvisna. To stično točko smo vedno imenovali subsistem vzdrževanja kodov (pattern maintenance)." (Parsons 1980:82; cf. Parsons, Platt 1974:13).⁶

Odnosi med navedenimi štirimi temeljnimi funkcijami sistema so hierarhizirani. Shema AGIL jih natančno povzema: od bazične funkcije adaptacije do vsem drugim nadrejene funkcije latentnega vzdrževanja vzorcev.

V kombinaciji s štirimi sistemi predstavlja shema AGIL shemo tako njihovih medsebojnih odnosov kot tudi funkcij, ki jih vsak od njih opravlja v sistemu akcije: mesto A pripada organizmu, mesto G personalnemu sistemu, mesto I socialnemu in mesto L kulturnemu sistemu (cf. Parsons, Platt 1974:15). Mesto, ki ga vsak sistem zaseda v shemi AGIL, pa predstavlja seveda tudi mesto v medsebojnih hierarhičnih odnosih sistemov samih (cf. Parsons, Platt 1974:15,436).

Shema AGIL pa ponazarja tudi obrazec dinamičnih procesov znotraj sistema; predstavlja vrstni red soledja funkcij, ki vodijo k vzdrževanju oziroma ohranjanju sistema.

e) Aksiom ravnotežja

Ob vsem tem pa je treba še posebej poudariti, da najvišje načelo dinamičnih procesov, ki je hkrati tudi *kriterij* presojanja funkcionalnosti posameznih funkcij, pri Parsonsu ni vsebovano v sami shemi AGIL, temveč v aksiomu ravnotežja; le-to v Parsonsovi teoriji zavzema eno od centralnih mest.

Prav koncept ravnotežja (equilibrium) namreč analitično predstavlja stanje ohranjanja sistema. Najbolj splošno ga je mogoče razumeti kot tisto stanje sistema, v katerem so vsi deli sistema funkcionalno integrirani v sistem in tako prispevajo k njegovemu obstoju (t.i. *statično ravnotežje*). Za statično ravnotežje se domneva, da "vedno implicira integracijo akcij s sistemom normativnih vzorcev, ki so bolj ali manj institucionalizirani" (Parsons 1951:250). Je pa to le ena plat problema; drugo predstavlja namreč t.i. *dinamično ravnotežje*: "Pojem ravnotežja je fundamentalna točka, ki jo je treba upoštevati pri analiziranju *procesov*, skozi katere se sistem ali uskladi s potrebami, ki jih vsiljuje spreminjajoče se okolje, brez bistvene spremembe v njegovi lastni strukturi, ali pa se z njimi ne uspe uskladiti, in tako prehaja skozi dolge procese, kot so strukturalna sprememba, razformiranje sistema kot sistema, ki ohranja svoje lastne meje (analogno biološki smrti organizma) ali konsolidiranje poslabšanja, ki vodi v vzpostavljanje

sekundarnih struktur "patološke" narave." (Parsons 1969:41; podčrtala V.G.V.).⁷ V tem smislu Parsonsova zastavitev problema ravnotežja ne izključuje *sprememb*. Prav nasprotno: Parsons sam dobesedno govori o "orderly process of developmental change" (Parsons 1951:27). Na drugem mestu pa dodaja, da neravnotežje lahko privede do strukturalne spremembe, ki je z zornega kota normativov višjega reda zaželeno (ibid.). In še: "Kadar govorimo o tem, da *shema* sistema teži k temu, da ostane konstantna, mislimo to v analitičnem smislu. Ni nujno, da prispevek obkrožujočim sistemom ostaja konstanten v enakem smislu, njegove variacije pa lahko zmedejo odnos do obkrožujočih sistemov." (ibid: 43, op. 10).

2. Socialni sistem

a) Družba kot socialni sistem

Tako kot socialni sistem ni edina oblika sistema akcije, tako tudi *družba ni edina oblika socialnega sistema*. V tem smislu je enačenje družbe in socialnega sistema konceptualno neprecizno. Družba je res socialni sistem, vednar socialni sistem prav posebne vrste. Parsons namreč, ko govori o družbi, doda posebni poudarek - poudarek *trajanja*, dolgotrajnega obstoja.

"Socialni sistem tistega tipa, ki ima vse esencialne funkcionalne prerekvizite *dolgotrajnega obstoja* znotraj svojih lastnih virov, bomo poimenovali *družba*... Vsak drugi socialni sistem bomo poimenovali "parcialni" socialni sistem." (Parsons 1951:19).⁸ Tako se pojem družbe veže na časovno in prostorsko razmeroma dolgotrajno reproducirajoči se socialni sistem.

b) "Sestava" socialnega sistema

Drugi bistveni poudarek v zvezi z družbo kot socialnim sistemom zadeva tisto, kar bi pogojno lahko poimenovali "sestava" socialnega sistema. Socialni sistem je namreč "sestavljeno" iz interakcij med posameznimi akterji; tako predstavlja *najmanjšo enoto socialnega sistema* posamičen akt (cf. Parsons 1951:24). Če v analizo pritegnemo samo strukturo akta, to seveda pomeni naslednje: "Reducirano na najbolj enostavne možne termine torej socialni sistem sestoji iz množice individualnih akterjev, ki so v interakciji drug z drugim v situaciji, ki ima vsaj fizičen oziroma aspekt okolja, iz akterjev, ki so motivirani v smislu tendence "optimalne zadovoljitve" in katerih relacije do njihovih lastnih situacij, vključujoč drug drugega, so definirane in posredovane skozi sistem kulturno strukturiranih in skupnih simbolov." (Parsons 1951:5). V tem smislu je socialni sistem najtesneje vezan s posameznikom kot akterjem. Celo več: bilo bi mogoče tudi reči da je osnovna enota vseh socialnih sistemov individualni akter, ki je načeloma razpoznaven po tem, da si prizadeva za doseganje "ciljev", da na predmete in dogodke "reagira" emocionalno in afektivno in da svoje situacije, svoje cilje in samega sebe do neke mere kognitivno pozna ali razume (cf. Parsons 1945:59; Parsons, Platt 1974:9). Prav v tem smislu Parsons razume tudi kategorijo socialne interakcije kot fundamentalnejšo in logično primernejšo od kategorije socialnega sistema (cf. Parsons 1977:145).

c) Diada ALTER-EGO

In kot je najosnovnejša enota socialnega sistema interakcija med akterji, tako je najenostavnejša oblika te interakcije diadna interakcija, ki jo Parsons analizira kot interakcijsko diado ALTER-EGO.⁹ Ta analiza je ključna zato, ker v konkretni obliki pokaže na pogoje in zahteve, ki morajo biti izpolnjeni, če želi socialni sistem obstajati. V tem smislu šele njihovo poznavanje omogoča tudi konkretizacijo sheme AGIL za socialni sistem oziroma družbo.

Diada kot taka lahko zadobi številne forme. Vendar pa za razumevanje družbe kot socialnega sistema niso toliko bistvene razlike, kot so bistvene skupne, univerzalne značilnosti vseh interakcij. Najpomembnejše izmed njih bi bile v kratkem naslenje:

Vsak akter v interakciji je "voden" s *sistemom orientacij*. Najbolj elementarno vlogo Parsons pripiše *kognitivnim orientacijam*, saj le-te predstavljajo "definicije" relevantnih aspektov situacije v njihovi relevanci do akterjevih "interesov" (cf. Parsons 1951:4,7).

Vsak akter je za določeno situacijo "opremljen" s sistemom pričakovanj. "Fundamentalna lastnost akcije je definirana tako, da ne sestoji zgolj iz ad hoc odgovorov na partikularne situacijske "stimulanse", temveč da akter razvije *sistem* pričakovanj, povezan z različnimi objekti situacije." (Parsons 1951:5). Ker pa ta opredelitev velja tudi za zveze s predmeti, jo je treba za medpersonalno interakcijo precizirati. "Toda v primeru interakcije s socialnimi objekti je dodana še nadaljnja dimenzija. Del pričakovanj ega, v mnogih primerih najbolj pomemben del, sestavljajo *verjetne reakcije alterja na egovo možno akcijo*, reakcije, ki postanejo anticipirane vnaprej in tako vplivajo na egove lastne izbire." (ibid.; pod. V.G.V.).¹⁰

Parsons to posebnost poimenuje z *dvojno kontingenco (double contingency)* (ibid.: 10), katere jedro predstavlja hkrati razliko med interakcijo dveh posameznikov in interakcijo posameznika z objektom. Pri interakciji dveh posameznikov imamo torej opraviti s *sistemom recipročnih pričakovanj* (jaz vnaprej pričakujem, kaj bo storil drugi in drugi vnaprej pričakuje, kaj bom storil jaz), ki bistveno opredeljuje aktivnost obeh (oziroma vseh) akterjev v situaciji. V tem smislu prav ta element tudi bistveno pripomore k doseganju uravnotežene interakcije. "Urejeno stanje socialnega sistema je proces komplementarnih interakcij dveh ali več individuov, v katerih se vsak prilagaja pričakovanjem drugega (drugih) na tak način, da so reakcije drugega na akcije ega pozitivne sankcije, ki služijo krepitvi njegovih danih dispozicij za potrebe in tako zadovoljivosti njegovih danih pričakovanj. Ta stabiliziran ali uravnotežen proces interakcije je osnovna točka premisleka za vse dinamične analize motivacij socialnih procesov." (Parsons 1951:204- 205). Na ta način pa se realizira temeljno načelo vzajemnosti, vezano na "double contingency", namreč ujemanje pričakovanj v zvezi z vlogo na eni strani s sankcijami na drugi strani. "Kar so sankcije za ego, so pričakovanja v zvezi z vlogo za alterja in vice versa." (ibid.: 38).

Vendar pa je realizacija načela "double contingency" v resnici vezana tudi na *element kolektivitete*. S tem v zvezi Parsons govori o "*triadi Jaz-Mi-Ti*" in sicer v naslednjem smislu: "Moja akcija in tista, ki se - v normativnem in prognostičnem smislu - od mene pričakuje, "nima nobenega smisla" brez upoštevanja vzajemnih pričakovanj, ki predpostavljajo neki *Ti*. Vez med Jaz in *Ti* pa implicira tudi še neki tretji pojem, tistega nama skupnega, *Mi*. Nekatere normativne komponente so različne - od Tebe in Mene se ne pričakuje, da bi se vedla povsem identično. Druge komponente pa, nasprotno, deliva;

oba akterja namreč pripadata isti skupini, in obstajajo problemi skupine (collectivity), ki se naju obeh skupaj tičejo.” (Parsons 1980:75).

S tem pa smo že pri naslednji ključni univerzalni značilnosti interakcije: namreč pri dejstvu, da uravnotežena interakcija (tista, ki torej realizira načelo ravnotežja) sama v sebi vsebuje *tendenco vzdrževanja* interakcijskega procesa v nespremenjeni obliki: “Gotovo je v nasprotju z večino zdravega razuma v družboslovju, toda ne glede na to bomo domnevali, da vzdrževanje komplementarnosti pričakovanj v zvezi z vlogami, ko je le-to enkrat že vzpostavljeno, *ni problematično*. Z drugimi besedami, da je “tendencia” vzdrževanja interakcijskega procesa *prvi zakon socialnega procesa*.” (Parsons 1951:205). Akter bo torej vztrajal v določenem, že vzpostavljenem odnosu, dokler ga ne bo sprememba situacije prisilila, da opusti stari odnos in začne iskati drugega - novo ravnotežje. To seveda pomeni tudi *predpostavko o relativni rigidnosti in konservativnosti akterjeve aktivnosti v interakciji*. “Z drugimi besedami - menimo, da je treba trajanje stabilnega motivacijskega procesa v stabilnih odnosih do relevantnih objektov obravnavati kot *neproblematično*. Mogoče jo je primerjati (to domnevo - op. V.G.V.) s prvim Newtonovim zakonom gibanja, z zakonom inercije...” (ibid.: 204). *Načelo inercije* bistveno opredeljuje akterjevo ravnanje v interakciji predvsem zato, ker zmanjšuje tveganje in povečuje možnosti zadovoljive akterjevih potreb.

Naslednja univerzalna značilnost interakcije je njena *kulturna določenost* oziroma posredovanost. “Tu se ukvarjamo zgolj s tistimi sistemi interakcije, ki so postali diferencirani na kulturni ravni. Čeprav je mogoče pojem socialnega sistema uporabiti tudi v bolj elementarnem smislu, lahko za naše tukajšnje namene to možnost ignoriramo in se osredotočamo na tiste sisteme interakcije, ki jih karakterizira pluralnost individualnih akterjev, orientiranih na situacijo, in pri katerih sistem vključuje splošno razumljen sistem kulturnih simbolov.” (Parsons 1951:5).¹¹ Analiza kulturnega sistema je v tej luči ključna za teorijo akcije zato, ker je prav kulturni sistem s svojimi elementi tisti, ki vodi akterje v njihovi akciji (vpliva na orientacijo, na cilje, na normativno regulacijo sredstev ipd). (cf.: Parsons, Shils 1967:56; Parsons 1977:167- 170, 173-174).¹²

Vse navedene značilnosti interakcije skupaj pa privedejo do neke bistvene posledice za vedenje akterja v interakciji: akterjevo vedenje namreč ni ad hoc, temveč je glede vseh elementov interakcije *stereotip(izira)no*. Posameznik interakcijsko situacijo stereotipno definira, na isti način definira svoja lastna pričakovanja, pričakovanja akterja itd. v tipični interakcijski situaciji torej akter reagira (v najširšem smislu) na tipične načine, ki so določeni in predpisani.

d) Vloga in status

Prav na to dejstvo Parsons naveže enega ključnih konceptov svoje teorije - namreč koncept vloge. Vloga se nanaša na prav takšno aktivnost akterja v določeni interakciji. Akter v konceptu vloge ni mišljen kot konkretni empirični posameznik, temveč je v vlogi mišljen “zgolj z določenim diferenciranim “izsekom” njegove celotne akcije. Eden izmed takšnih izsekov, ki predstavlja temelj sistema socialnih povezav, je danes pretežno opisovan kot “vloga” ...” (Parsons 1968:55).

Pri tem pa *vloga* - in to je bistveni poudarek - *ne zaobsega celotne interakcije* med posamezniki v situaciji; zaobsega le poseben vidik teh odnosov,, namreč tistega, ki je normativno reguliran. “Vlogo je mogoče tako definirati kot strukturno, to je normativno

regulirano sodelovanje osebnosti v konkretnem procesu vzajemnega družbenega medsebojnega delovanja z danim konkretnim partnerjem v vlogi.” (Parsons 1969:46).¹³

Tako vloga v zastavitvi analize sistema ustreza vidiku *funkcije*, vidiku *strukturne plati* pa ustreza *koncept statusa*. Z njim je - v nasprotju z vlogo - opisano mesto posameznika v sistemu interakcij. “Na eni strani gre za pozicijski aspekt - za to, kje je obravnavani akter “lociran” v socialnem sistemu glede na preostale akterje. To je tisto, kar bomo imenovali *status*; status je njegovo mesto v sistemu odnosov, obravnavanem kot struktura, t.j. v vzorčenem sistemu *delov*. Po drugi strani pa imamo tudi procesualni vidik, tistega, ki zadeva to, kar akter dela v svojih odnosih z drugimi, v kontekstu njegove funkcionalne signifikance za socialni sistem. To pa je vidik, ki ga bomo imenovali *vloga*.” (Parsons 1951:25).

Vendar pa koncept vloge ni ključen le v odnosu do akterja. Nič manj centralne vloge nima v odnosu do socialnega sistema. Parsons celo povsem jasno izpostavlja, da status in vloga nista toliko ali celo predvsem atributa posameznega akterja, kot sta predvsem enoti socialnega sistema (cf. Parsons 1951:25).

V tem smislu vloga predstavlja najprej *osnovno enoto socialnega sistema*. Celoto socialnega sistema tvori celota vseh vlog. “Socialni sistem je, kot smo videli, v bistvu mreža interakcijskih odnosov... je sistem vzorcev povezanosti med akterji kot nosilci socialnih vlog.” (Parsons 1951:51,55).¹⁴

Vendar pa z vlogami Parsons ne definira samo najmanjših enot socialnega sistema, temveč tudi socialne *institucije*. Institucija bi bila tako kompleks institucionaliziranih integracij vlog, ki je strateškega strukturnega pomena za obravnavani socialni sistem. Institucije je treba obravnavati kot “enote socialne strukture, ki so višjega reda kot vloge; in v resnici so sestavljene iz množice soodvisnih obrazcev vlog ali njihovih komponent.” (Parsons 1951:39).

e) Konkretizacija sheme AGIL za socialni sistem

Prek analize interakcije pa Parsons ne izpelje le konkretizacije elementov družbe kot socialnega sistema; prav tako je upoštevanje interakcijskih značilnosti osnova za konkretizacijo sheme AGIL za socialni sistem.

Funkcija adaptacije “A” se v okviru socialnega sistema konkretizira predvsem kot prilagajanje le-tega spremembam v fizičnem okolju, personalnem sistemu in kulturnem sistemu (akomodacija) ter kot prilagajanje spremenjenih stanj le-teh samemu socialnemu sistemu (transformacija). O funkciji adaptacije v okviru socialnega sistema Parsons pravi, da je “*fokus ekonomske organizacije... Zaradi tega je sistem trga primarno središče organiziranja družbe za adaptacijo.*” (Parsons 1969:43-44; podčrtala V.G.V.; cf. Parsons, Platt 1974:19).

Funkcija doseganja ciljev “G” se orientira neposredno na področje interakcije. “*Za družbeni sistem kot takšen je iskati središče njegove orientacije k cilju v njegovem odnosu do osebnosti posameznikov, ki v njem sodelujejo. Središče se torej ne nanaša na stališča do vrednot družbe, temveč na motivacijo za to, da posameznik prispeva tisto, kar je za funkcioniranje sistema potrebno... Bolj splošno, na makronivoju družbenega sistema, je funkcija doseganja cilja fokus politične organizacije družbe...*” (Parsons 1969: 43; podčrtala V.G.V.; cf. Parsons, Platt 1974:19).

Funkcija integracije “I” je osrednja funkcija socialnega sistema. V osnovi gre za procese integracije vrste subsystemov v družbo kot socialni sistem, seveda po kriteriju

njihove funkcionalnosti za le-tega. Problem integracije se pojavlja predvsem v zvezi z dinamiko procesov znotraj socialnega sistema (orderly process of developmental change), po drugi strani pa tudi v zvezi z ohranjanjem lastnih meja nasproti drugim sistemom. Je pa funkcija "I" na prav poseben način povezana tudi s funkcijo doseganja ciljev. Parsons integrativno funkcijo tudi precizno locira: "V visoko diferencirani družbi je primarno središče integrativne funkcije v njenem sistemu pravnih norm in agencij, združenih z njenim vodenjem, posebej s sodišči in pravniškimi poklicem. Pravne norme na tej ravni... regulirajo razporejanje pravic in dolžnosti, ugodnosti in nagrad med različnimi enotami kompleksnega sistema; takšne norme olajšujejo notranja prilagajanja v skladu s stabilnostjo sistema vrednot ali njegovo urejeno spremembo, kot tudi v skladu z adaptacijo na spremenljive zahteve zunanje situacije. Institucionaliziranje denarja in moči sta v prvi vrsti integrativna fenomena..." (Parsons 1969:44; podčrtala V.G.V.; cf. Parsons, Platt 1974:19).

Funkcijo latentnega vzdrževanja vzorcev "L" pa Parsons za okvire socialnega sistema opredeli takole: "Funkcija ohranjanja vzorca se nanaša na imperativ ohranjanja stabilnosti obrazcev institucionalizirane kulture, ki definirajo strukturo sistema. Obstajata dva jasno izražena aspekta tega funkcionalnega imperativa. Prvi se nanaša na karakter samega normativnega obrazca, drugi pa na njegovo stanje "institucionaliziranosti." (ibid.: 42). Ali, povedano natančneje: po eni strani gre za vzdrževanje vzorcev (pattern maintenance), po drugi strani pa za upravljanje s pritiski (tension management). Prva funkcija je, kot smo že omenili, usmerjena v stabilizacijo socialnega sistema skozi kanale kulture nasproti pritiskom drugih sistemov k dezorganizaciji. Drugi vidik zadeva akterje: akterji morajo namreč posedovati posebne mehanizme upravljanja s pritiski, ki skušajo posameznike odvrniti od aktivnosti, ki jih vloga akterja zahteva. Ali natančneje: "Motivacijske tenzije, ki izvirajo ali iz napetosti kateregakoli dela socialne situacije ali iz organskih ali pa drugih intrapersonalnih izvorov, lahko ogrožajo individualno motivacijo za konformnost z institucionaliziranimi pričakovanji v zvezi z vlogami. Stabilizacijo nasproti temu potencialnemu viru sprememb - je mogoče poimenovali "upravljanje tenzij"..." (Parsons, Smelsner 1957:17).¹⁵ V strukturi socialnega sistema predstavlja funkcija "L" polje sistema verovanj (fiduciary system) (cf. Parsons, Platt 1974:19).

Hierarhija med funkcijami tudi v socialnem sistemu ostane nespremenjena: vsem preostalim je nadrejena funkcija "L" - ta tudi v socialnem sistemu ostaja sinonim za ravnotežje sistema.¹⁶

Prav zato pa seveda vse povedano neposredno zadeva tudi Parsonsovo razumevanje problema *ravnotežja socialnega sistema*. "Ker je struktura družbenih sistemov vsebovana v institucionalizirani normativni kulturi, je "ohranjanje" teh normativnih shem osnova, po kateri se ravnamo pri analiziranju ravnotežja sistema. Vprašanje, ali se te sheme v resnici ohranjajo ali ne, in če se, do kolikšne mere se ohranjajo, pa je čisto empirično vprašanje." (Parsons 1969:41). Tu Parsons seveda meri na to, da je ohranjanje ravnotežja socialnega sistema neposredno odvisno od realizacije navedenih štirih temeljnih funkcij socialnega sistema, realizacija le-teh pa je zopet odvisna (kar smo tudi že videli) od motivacij, orientacij, vrednot, ki usmerjajo aktivnost posameznikov. S tem pa seveda problem neposredno zadeva tudi osnovni element socialnega sistema - diačno interakcijo in doseganje ravnotežja v le-tej, to pa je identično z realizacijo principa "double contingency".

f) Socialna kontrola

Prav na tej točki pa Parsons predpostavi možnost, da nastopijo pri doseganju interakcijskega ravnotežja težave. Iz takšnih ali drugačnih razlogov se ravnotežje v interakciji ne realizira in uveljavljajo se tendence k deviantnosti. Za obvladovanje le-teh pa je v socialnem sistemu pooblaščenca instanca socialne kontrole. "Če se torej osredotočimo na tendence k deviantnosti ter na reakcije socialnega sistema, ki deluje v smeri motiviranja akterjev za opustitev deviantnosti in za ponovno konformnost, lahko govorimo... o mehanizmih socialne kontrole." (Parsons 1951:206; cf. Parsons 1969:41-42).

Parsons ločuje *dve možni skupini vzrokov* za nedoseganje interakcijskega ravnotežja. Prva je vezana na individualne akterje, druga pa na interakcijski sistem. Vsaki skupini vzrokov ustreza tudi poseben tip oziroma mehanizem socialne kontrole. Ali, kot pravi sam: "Devianco in mehanizme socialne kontrole je mogoče definirati na dva načina - z zornega kota individualnega akterja ali pa interakcijskega sistema. V prvem kontekstu je devianca motivirana tendenca akterja, da se vede v nasprotju z enim ali več institucionaliziranimi normativnimi vzorci, mehanizmi socialne kontrole pa so motivacijski procesi v vedenju tega istega akterja, pa tudi drugih akterjev - s katerimi je v interakciji - ki naj bi te tendence k deviantnosti preprečevali. V drugem kontekstu, v kontekstu interakcijskega sistema, pa je deviantnost tendenca enega ali več sodelujočih akterjev, da se vedejo na način, ki ruši ravnotežje interakcijskega procesa..." (Parsons 1951:250).¹⁷

Mehanizmi socialne kontrole so načelno usmerjeni v dva cilja: prvič, ohranjati deviantnost - ta je stalno navzoča - v mejah, ki so za sistem sprejemljive; in drugič, ponovno vzpostaviti ravnotežje (*re-equilibrium*).¹⁸

Parsons ločuje več *mehanizmov socialne kontrole*. Pri skrajnih oblikah deviantnosti se lahko sprožajo posebne socialne institucije (pravo, sodišča, zapori ipd.); vendar pa to niso ključni mehanizmi socialne kontrole. Ker so tendence k deviantnosti permanentno navzoče v vsaki akciji posameznika, Parsons kot ključne mehanizme socialne kontrole postavi mehanizme, ki zadevajo prav interakcijski odnos akter- alter.

Tako bi torej tudi na ravni mehanizmov socialne kontrole lahko govorili o mikro- in makroravni (nivoju) le-te, pri čemer pa je ključnejša njena mikroraven. Vendar pa tudi ta raven socialne kontrole ni enotna: nasprotno, spet bi lahko govorili o *dveh tipih mikrosocialne kontrole*: najprej o tistih, ki izvirajo iz motivacijske strukture samih akterjev (intraindividualna socialna kontrola), in drugič o tistih, ki jih v obliki pritiskov realizirajo drugi akterji (alterji) v socialni interakciji (interindividualna socialna kontrola).

Pri tem *intraindividualna socialna kontrola* zadeva mehanizme, ki v posamezniku le-tega odvrta od deviantnega vedenja; gre za notranje motivacije za konformno vedenje z vlogo. Te pa so v osnovi spet dvojne: prvič gre za to, da v posamezniku obstajajo mehanizmi, ki imajo naravo normativnih ipd. standardov - le-ti v posameznikovem odločanju med alternativami "avtomatično preferirajo" tiste odločitve in s tem aktivnosti, ki so skladne s posameznikovo vlogo (npr. Nad-Jaz). Drugič pa: če se akter začne obračati k deviantnemu vedenju, nastopijo notranji mehanizmi regulacije (npr. potiskanje, projekcija itd.), ki posameznika spet preusmerijo v vedenju, ki je za vlogo konformno. Intrapersonalna socialna kontrola je torej v bistvu dvojni mehanizem samoregulacije akterja v prid zahtevam njegove vloge. To pomeni seveda naslednje: orientacije, ki zadevajo socialne vloge, se morajo interiorizirati tako, da akterji ohranjajo ravnotežje

sistema interakcije kvazi-avtomatično; v idealnem primeru tako eksterna (interindividualna in institucionalizirana) socialna kontrola ni potrebna.

Drugi tip *socialne kontrole* je *interindividualen*, torej posameznemu akterju "zunanji". Njeno bistvo je v tem, da kontrolo izvaja interakcijski partner po sistemu nagrada - kazen. Natančneje: alter na akterjeva deviantna vedenja reagira s kaznijo, na vedenja pa, ki so skladna z vlogo, z nagrado. Mehanizem socialne kontrole torej deluje prek zunanjega pritiska, zaradi katerega akter opusti deviantno vedenje in se povrne k vedenju, skladnemu z vlogo, alter pa ga nagradi s pozitivno sankcijo. Interindividualna socialna kontrola tako praviloma nastopi takrat, ko popustijo mehanizmi intraindividualne socialne kontrole - takrat torej stopi na njeno mesto in jo nadomesti. Seveda velja to le za deviantno vedenje. V primerih, ko se akter vede skladno s pričakovanji, torej skladno s svojo vlogo, pa nagrajevanje (nagrajuje alter) krepi težnjo h konformnosti, ali pa nagrada pomeni celo neposredno realizacijo cilja oziroma potrebe akterjevega personalnega sistema. Seveda pa je tudi za ta drugi tip socialne kontrole pogoj ustrezna motivacijska struktura tako akterja (da bo popustil pod zunanjimi pritiski) kot alterja (da bo negativno sankcioniral deviantno vedenje).

Zaradi vsega povedanega torej ne sme presenečati, da Parsons v svoji opredelitvi socialne kontrole izpostavi kot centralno prav *raven motivacije akterjev*, saj pravi dobesedno: "Mehanizem socialne kontrole je tako motivacijski proces enega ali več *individualnih* akterjev, ki se skuša *zoperstaviti* tendenci ali akterja samega ali enega ali več alterjev po odklonih v realizaciji za vlogo pričakovanega vedenja." (Parsons 1951:206).

Natančno s to točko pa je proces socialne kontrole konstitutivno povezan s procesi socialnega učenja.¹⁹

Prav zaradi takšne zastavitve jedra procesov socialne kontrole so po Parsons mehanizmi socialne kontrole *navzoči v vsaki akciji*. So - povedano drugače - del vsake normalne interakcije. "Če se vrnemo k premišljanju o normalni socialni interakciji v takšnih institucionaliziranih okvirih, kot je proces vzajemno vplivane in slučajne akcije, vidimo, da proces socialne kontrole poteka kontinuirano. Akterji kontinuirano delajo ali govorijo stvari, ki so bolj ali manj "zunaj linije", kot je primer pri vsiljivem napadanju motivov drugega ali pri preveliki domišljavosti. Natančno opazovanje bi pokazalo, da drugi v situaciji pogosto, ne da bi se tega zavedali, reagirajo na te minorne deviantnosti na način, ki naj bi devianta spet spravil "na linijo" - z obzirnim nestrinjanjem z njim, z molkom, ki jasno kaže na to, da je bilo tisto, kar je rekel, neprimerno, ali zelo pogosto s humorjem kot rešitvijo tenzije..." (ibid.: 303). Socialna kontrola je tako del vsake komunikacije - celo več: Parsons pravi, da so procesi kontrole tisto, kar običajno imenujemo komunikacijski procesi oziroma kultura (cf. Parsons 1964:114; 1977:169). Materine akcije v diadi mati - otrok so oblika socialne kontrole - mati kontrolira novorojenčkovo vedenje (cf. Parsons 1964:82-92). Interakcija med pacientom in analitikom je prav tako oblika socialne kontrole - celo več: psihoterapija predstavlja prototip socialne kontrole (cf. ibid.: 115, Parsons 1951:301). V personalnem sistemu ni instanca kontrole le Nad-Jaz, temveč prav tako tudi Ego in načelo ugodja (cf. Parsons 1964:109, 117, 123-125 idr.). Tudi odnose med štirimi osnovnimi tipi sistemov Parsons na več mestih opredeljuje kot odnos kontrole (cf. ibid.: 114, 265; Parsons 1969).

Ta vsenavzočnost mehanizmov socialne kontrole pa jasno kaže na to, da za Parsonsa doseganje oziroma ponovno vzpostavljanje ravnotežja v socialnem sistemu ni nikakršen linearni proces. Vodi namreč, kot smo videli - in to je ključna komplikacija - prek

motivacijske strukture akterjev, kar pomeni, povedano drugače, prek personalnega sistema. To pa, kot je jasno razvidno iz vsega doslej povedanega o socialnem sistemu, ne velja le za problem ravnotežja in socialne kontrole.

Prav nasprotno - zdi se, da zares lahko pritrdimo Baldwinovemu mnenju; ko pravi: "Kljub primarnemu ukvarjanju z organizacijo socialnega sistema je izhodiščna točka za Parsonsovo analitično shemo individualni akter. Z drugimi besedami to pomeni, da je vsaka socialna organizacija in dezorganizacija v zadnji točki posredovana prek vedenja individua." (Baldwin 1974: 264).²⁰

Ta ugotovitev pa ne pojasnjuje le razlogov za Parsonsovo izredno zanimanje za problematiko posameznikov (le-to je v okviru njegove teorije akcije koncipirano kot zanimanje za personalni sistem - cf. Parsons 1951, 1964, 1974, 1977 idr.). Pojasnjuje namreč tudi razlage, zaradi katerih je Parsonsov koncept sistema, kljub vsem analogijam z biološkimi sistemi (ki pa so, kot izpostavlja Parsons sam na več mestih, zgolj ilustrativnega pomena - cf. Parsons 1951, 1977 idr.), nekaj povsem drugega od njih.

OPOMBE

- 1 Pri motivacijskih orientacijah (motivational orientations) gre za tri osnovne tipe: (1) kognitivne (cognitive), (2) katektične (cathectic), (3) evaluativne (evaluative) (cf. Parsons 1951:57). Vsaka od treh skupin se nanaša, če lahko tako rečemo, na poseben tip vedenja posameznika v situaciji: kognitivne orientacije usmerjajo akterja v kognitivno presojo zadovoljitev, ki jih objekti v situaciji posedujejo za njegove potrebe (skupaj z možnostjo zmote); katektične orientacije zadevajo vrednotenje sestavin situacije glede na akterjeve "gonske" potrebe; evaluativne orientacije pa zadevajo akterjevo pretehtavanje, katere od potreb, ki bi jih v situaciji lahko zadovoljil, bo tudi dejansko zadovoljil, in ali jih je mogoče zadovoljiti v ustreznem roku. Tipi vrednotnih orientacij (value-orientation) pa so: (1) kognitivni (cognitive), (2) apreciativni (appreciative), (3) moralni (moral) (ibid.). Prvi tip zadeva področje kognitivnih vrednot, drugi področje čustvenih in estetskih standardov, tretji pa integrativne vrednote; slednje Parsons deli še v dva podtipa: ego- in kolektivno integrativne. Važno je tudi, da je Parsonss kombinacijo moralnih in vrednotnih orientacij razdeli tudi tipe aktivnosti oziroma vedenja. Tako je npr. tip ekspresivnega vedenja kombinacija katektične motivacijske in apreciativne vrednotne orientacije, tip instrumentalne aktivnosti pa je kombinacija kognitivne motivacijske in kognitivne vrednotne orientacije. Prvi tip aktivnosti opredeljuje socialno vlogo matere, drugi tip pa socialno vlogo očeta v družinski socializaciji. Zgolj še opomba glede prevajanja: nazivov posameznih motivacijskih in vrednotnih kategorij nismo slovenili, ker je težko najti povsem ustrezne termine; tako npr. pojem katektičnega Parsons veže tako na pomen, ki ga imajo objekti za posameznika, kot tudi na proces zadovoljitve teh potreb (cf. Parsons 1964:21, 92). Pojem katektičnega je v nekem smislu protipol kognitivnega. Kognitivna plat namreč zadeva vprašanje, *kaj objekt je*, katektična plat vprašanje: *kaj objekt akterju pomeni* (cf. Parsons 1964:20).
- 2 Sami bomo termin "personality system" dosledno prevajali kot "personalni sistem" ne pa, kot je to običaj v nemških virih, osebnost. Pojem osebnosti bomo uporabljali le takrat, ko bo tudi v viru naveden kot "personality". S tem se želimo izogniti zdravorazumskemu izenačevanju konceptov; pojem personalnega sistema je namreč vezan s pojmom personalne strukture; znano pa je, da se posebej v novejši literaturi uporablja pojem psihične strukture posameznika kot alternativni koncept osebnosti. Po našem mnenju je Parsonsova zastavitev personalne strukture v več točkah bliže konceptu psihične strukture kot konceptu osebnosti (posebej v točki radikalne depsiologizacije) in ga je zato neprimerno kar preprosto enačiti z osebnostjo. Tako naj bi torej terminološka triada osebnost - personalni sistem - psihična struktura ohranila tudi niansiranje teh konceptov v vsebinskem smislu.
- 3 "Pojme kot so "struktura" in "funkcija" je mogoče razumeti kot konkretne ali kot analitične. Naše tukajšnje zanimanje je usmerjeno na njihov analitični pomen..." (Parsons 1969:40).
- 4 To varianto sheme funkcij sistema je najti v istem viru, str. 34, 42-44. Ima pa razdelava tega problema več variant: prvo srečamo v delu *The Social System* (1951:26-36), nato pa sledijo še novejšje verzije (Parsons, Bales, Shils 1953:172 in dalje; Parsons, Smelsner 1956:16-18). Različica, ki jo povzemamo, je najpoznejša (original zbornika je iz l. 1961), je pa tudi tista, ki se je v sekundarni literaturi najbolj uveljavila. S tem v zvezi primerjaj npr. Schwannenberg (1970:135-166), Brandenburga (1971), Baldwin (1974:279-297), Mühlbauerja (1980:74-75).

- Razlike v razdelavi problema funkcij sistema v različnih Parsonsovih delih niso edine, na katere je mogoče naleteti v analizi Parsonsove sociološke teorije. S tem v zvezi gre opozoriti na Alexandrove ugotovitve, da je Parsonsovo delo mogoče razdeliti v tri osnovne faze: zgodnjo, srednjo in pozno fazo (cf. Aleksander 1984).
- 5 Bistveno je izpostaviti prav aktivno plat adaptacije - Parsons adaptacije ne razume kot zgolj pasivne prilagoditve ali, kot pravi dobesedno: "Treba je pripomniti, da se zgornja formulacija funkcije adaptacije previdno izogiba vsaki implikaciji, da je "pasivno" prilagajanje osnovni ključ za adaptacijo. Adaptacija se nanaša na vrednote in cilje sistema. "Dobra adaptacija" lahko sestoji iz pasivnega sprejemanja pogojev z zmanjševanjem rizika, ali pa iz aktivnega obvladovanja pogojev." (Parsons 1969:43). Pri razumevanju adaptacije kot aktivne prilagoditve se Parsons sklicuje na tovrstno razumevanje tega procesa tudi v biologiji (cf. ibid.).
  - 6 Kot prototip te funkcije Parsons navaja genetični kod organizma. "Kot najboljši primer za to funkcijo služi genetična oprema organizma pri živih bitjih." (Parsons 1980:82; tudi Parsons, Platt 1974:13). Tudi tu torej Parsons vnaša v svojo teorijo analogije iz biologije; to sicer v njegovi teoriji srečamo večkrat. Sam je pomen teh analogij tudi eksplicitno obdelal (cf. Parsons, Bales 1956:395-409; Parsons 1977:1-145).
  - 7 Ta dvojni vidik ravnotežja - dinamični in statični equilibrium - Parsons upošteva tudi drugje (cf. 1951:250). Je pa treba na tem mestu vsaj omeniti še problem odklonov od ravnotežja, ki jih Parsons označuje kot "patološke". V Parsonsovi teoriji je kot odklon označen vsak proces, ki otežuje ali celo onemogoča realizacijo širih osnovnih funkcij sistema, še posebej pa realizacijo vrhovne funkcije latentnega vzdrževanja vzorcev, torej ravnotežja sistema. V tem smislu problem odklonskosti zavzema eno osrednjih (vsaj implicitno) mest v Parsonsovi teoriji. Kriterij za presojanje normalnosti oziroma neodklonskosti in "patološkosti" oziroma odklonskosti je torej kriterij funkcionalnosti za vzdrževanje ravnotežja v sistemu. To pa pomeni vsaj dvoje: prvič: da odklonskost Parsonsu ne pomeni (čeprav se tako največkrat prikazuje) nujno negativnih procesov, temveč zgolj v strogem smislu za sistem disfunkcionalne procese (v tem smislu tudi pojem "patološko" ni rabljen v pejorativnem pomenu); in drugič, da je koncept odklona (podobno kot smo že videli pri konceptu funkcije in strukture) analitičen koncept. Vsak sistem v boju z odklonskosti aktivira mehanizme kontrole, katerih cilj je ponovna vzpostavitev ravnotežja. Da pa v sistemski teoriji odkloni niso bili "sistematično analizirani" (Parsons 1951:249), se da razumeti predvsem v zvezi z usmerjenostjo Parsonsove teorije na problem obstoja in reprodukcije sistema (spreminjane sistema kot tako ni osrednji problem Parsonsove analize) (cf. ibid.: 206, 250-251 idr.).
  - 8 Pri tem naj le omenimo, da koncept funkcionalnih prerekvizitov, s katerimi Parsons formulira problematiko obstoja in reprodukcije socialnega sistema v navedenem viru, po izvoru ni njegov, temveč Levyjev. M.J. Levy ga je razdelal v več variantah. Zgodnejša, na to se sklicuje tudi Parsons, je izšla v članku "The Functional Prerequisites of a Society" (1950); (cf. Parsons 1951:26, op. 1). Drugo, obsežnejšo različico, pa Levy razdela v svojem delu *The Structure of Society* (1952), kjer razlikuje deset temeljnih funkcionalnih prerekvizitov (str. 151-198), in sicer: biološko reprodukcijo; obstoječi sistem socialnih vlog, sistem komunikacije; znanje in razumevanje situacije ali pojava; bazične vrednote ali ciljne orientacije; načine doseganja ciljev; načine afektivnega in emocionalnega reagiranja; "uspešno socializacijo"; kontrolo družbene škodljivega obnašanja; družbene institucije.
  - 9 Pojem diade ni Parsonsov; uvedel ga je Sears (1953); Parsons zato seveda v svojih zgodnejših delih ne govori dobesedno o diadi. Vendar pa njegova zastavitev interakcije EGO-ALTER povsem ustreza temu, kar se je kasneje uveljavilo pod pojmom diada oziroma diadna interakcija; v tem smislu ga kasneje uporablja tudi sam. Tako npr. govori o "diadnem odnosu, najenostavnejši obliki socialnega sistema" (1964:95).
  - 10 Ali, kot pravi Parsons na drugem mestu: "Akcija vsakogar je orientirana na pričakovanja drugega." (ibid: 180).
  - 11 Parsons na drugem mestu (1964:22) celo povsem eksplicitno opredeli odvisnost socialnega od kulturnega sistema skozi konstatacijo, da je "socialni sistem... funkcija skupne kulture". Spet na drugem mestu pa strukturo socialnega sistema opredeli kot strukturo, ki jo konstituira institucionaliziran sistem kulturnih kodov (1980:85).
  - 12 V literaturi se večkrat omenja, da je Parsons ravno v analizi interakcije največ dolžan G.H. Meadu. Busch (1985:110-111) s tem v zvezi meni, da je navezava Parsonsa na Meada pri tem problemu nedvoumna. Hkrati pa meni, da gre pri Parsonsu tako za razdelavo kot tudi za redukcijo Meadove teorije. Parsons naj bi Meadovo razumevanje interakcije poglobil s tem, da je Meadovim kognitivnim dimenzijam dodal motivacijske dimenzije. Manjka pa Parsonsu Meadov pojem "I", ki v odnosu do "Me" odpira prostor za individualne variante (tega pa podrobnejša analiza ne bi pokazala kot utemeljeno, saj Parsons sam v nekaterih analizah dobesedno uporablja distinkcijo med "I" in "Me" - cf. Parsons 1980). Bistvena je tudi razlika, ki zadeva Parsonsovo pojmovanje interakcije kot uravnotežene, simbolični interakcionizem pa naj bi izpostavil nekomplementarnost pričakovanj v interakciji. Pomen vpliva interakcionizma naj bi bil pri Parsonsu tolikšen, da uvrščajo nekateri avtorji njegovo teorijo med interakcionistične (cf. Liegle 1982).
  - 13 Ali, kot pravi Parsons drugje: "... vloga je organiziran sistem participacije individua v socialnem sistemu, s posebnim oziroma na organizacijo socialnega sistema kot kolektivitete" (1964:261; cf. Parsons, Platt 1974:9). Drugi vidiki interakcije iz koncepta vloge "izpadejo". Ta poudarek je ključen: ni akter "cel" posameznik, temveč ustreza konceptu "role-person" (Parsons 1977:170), in ni vloga celotna aktivnost posameznika v interakciji.
  - 14 Prav v odnosu do socialnega sistema pa Parsons vlogo opredeli tudi kot "najnižji" termin serije strukturalnih kategorij, pri "čemer so ostale, po vrstnem redu, kolektivnost, norma in vrednosti" (1969:44).

- 15 Ali, kot pravi drugje: "Z vidika individualnega akterja v družbenem sistemu je to mogoče poimenovati kot njegovo motivacijsko stališče, da je skladen z določenimi normativnimi shemami... Torej, srž ohranjanja vzorcev leži v strukturalni kategoriji vrednot..." (Parsons 1969:42). Na problem upravljanja s tenzijami Parsons neposredno naveže problem socializacije (cf. ibid.: 43).
- 16 V starejši različici iz dela *The Social System* (1951) je razdelava temeljnih funkcij socialnega sistema zastavljena drugače. Parsons tu specificira pogoje za obstoj socialnega sistema na tale način: sistem mora biti sposoben zagotavljati svojim pripadnikom minimum zadovoljitve potreb; posedovati mora minimum skupnih znakov in simbolov (posebej jezik) in ustreznih instrumentalnih resursov; sposoben mora biti zagotavljati svojim pripadnikom tudi minimum zadovoljevanja potreb (str. 27).
- 17 Parsons analizi deviantnega vedenja akterjev posveti posebno pozornost; tako izdela tudi precizno klasifikacijo tega vedenja (cf. ibid.: 257-259).
- 18 V delu *The Social System* (1951) primerjaj podrobneje str. 206, kjer govori o socialni kontroli kot "reequilibrating mechanism", in str. 298, kjer pravi, da mehanizmi socialne kontrole ne težijo k odstranitvi deviantnosti, temveč k "omejevanju njenih posledic".
- 19 Ta vez je jasno izpostavljena med drugim tudi s tem, da Parsons opredeli kot elemente socialne kontrole tiste elemente, ki so tudi elementi procesa socialnega učenja, torej elemente podpore (support); permisivnosti (permissiveness); zavrnitve recipročnosti (denial of reciprocity) in manipulacije (manipulation) (Parsons 1951:299 in dalje; cf. še Parsons, Bales 1956:39).
Glede nakazanih zvez je ilustrativno Parsonsovo pojmovanje odnosa med religijo in socialno kontrolo (cf. Parsons 1964:265).

BIBLIOGRAFIJA

- Alexander J. C., 1984: *Theoretical Logic in Sociology. Vol. 4: The Modern Reconstruction of Classical Thought: Talcott Parsons.* London, Melbourne, Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Alexander J. C., 1985: Introduction. V: Alexander J.C. (ed.), 1985, str. 7-21.
- Alexander J. C. (ed.), 1985: *Neofunctionalism.* Beverly Hills, London, New Delhi: Sage.
- Bailey K., 1984: *Beyond Functionalism: Towards a Nonequilibrium Analysis of Complex Social System.* V: *British Journal of Sociology*, Vol. XXXV, No. 1, str. 1-19.
- Baldwin A.L., 1961: *The Parsonian Theory of Personality.* V: Black M. (ed.), 1961, str. 153-191.
- Baldwin A. L., 1974 (1967): *Theorien primärer Sozialisationsprozesse. Band I, II.* Weinheim,
- Black M. (ed.), 1961: *The Social Theories of Talcott Parsons.* London, Amsterdam: Feffer - Simons.
- Brandenburg A. G., 1971: *Systemzwang und Autonomie.* Düsseldorf: Gtersloh.
- Bronfenbrenner U., 1961: *Parsons' Theory of Identification.* V: Black M. (ed.), 1961, str. 191-214.
- Busch H.-J., 1985: *Interaktion und innere Natur: sozialisationstheoretische Reflexionen.* Frankfurt/Main, New York: Campus.
- Dobert R., Habermas J., Nunner-Winkler G. (Hrsg.), 1986: *Entwicklung des Ichs.* Königstein/Ts.. Athenum, Hain, Scriptor, Hansten.
- Geissler R. 1979: *Die Sozialisierungstheorie von Talcott Parsons.* V: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie.* Jg. 1979, No. 31, str. 267-282.
- Gilgenmann K., 1986: *Autopoiesis und Selbstsozialisation. Zur systemtheoretischen Rekonstruktion von Sozialisierungstheorie.* V: *Zeitschrift für Sozialisationsforschung und Erziehungssoziologie.* Jahrgang 6, Heft 1, str. 71-91.
- Jensen S., 1976: *Einteilung.* V: Jensen S. (Hrg.), 1976, str. 9-69.
- Jensen S. (Hrg.), 1976: *Talcott Parsons. Zur Theorie sozialer Systeme.* Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Levy M. J., 1952: *The Structure of Society.* New Jersey, Princeton: Princeton University Press.
- Levy M., Aberle D. F., Cohen A. K. idr., 1950: *The Functional Prerequisites of a Society.* V: *Ethics*, Vol. IX, Januar, str. 100-111.
- Lidz M. V., 1976: *Introduction.* V: Loubser J. J., Baum R. C., Effrat a., Lidz M. V. (eds.), 1976, str. 310-328.
- Liegle L., 1982 (1980): *Kulturvergleichende Ansätze in der Sozialisationsforschung.* V: Hurrelmann K., Ulich D., 1982, str. 197-226.
- Loubser J. J., Baum R. C., Effrat A., Lidz V. M. (eds.), 1976: *Explorations in General Theory in Social Science.* New York, London: Free Press & Macmillan.
- Parsons T., 1945: *The Present Position and Prospect of Systematic Theory in Sociology.* V: Gurvitch G., Moore W. E. (eds.), 1945, str. 31-64.
- Parsons T., 1951: *The Social System.* Glencoe, Illinois: Free Press.
- Parsons T., 1954: *Psychology and Sociology.* V: Gillin J. P. (ed.), 1954, str. 67-102.
- Parsons T., 1959: *An Approach to Psychological Theory in Terms of The Theory of Action.* V: Koch S. (ed.), 1959, str. 612-711.
- Parsons T., 1961: *The Point of View of the Author.* V: Black M. (ed.), 1961, str. 311-364.
- Parsons T., 1961a: *Afterword.* V: Black M. (ed.), 1961, str. 364-370.
- Parsons T., 1961b: *Social Structure and the Development of Personality.* V: Kaplan B. (ed.), 1961, str. 165-201.
- Parsons T., 1964: *Social Structure and Personality.* London: Free Press.
- Parsons T., 1964a: *Systematische Theorie in der Soziologie. Gegenwärtiger Stand und Ausblick.* V: Rüschemeyer D. (Hrg.), 1964, str. 31-65.
- Parsons T., 1969 (1961): *Pregled društvenog sistema.* V: Parsons T., Shils E., Naegele K. D., Pitts J. R. (ur.), 1969, str. 34-84.
- Parsons T., 1969a (1961): *Opšte tumačenje akcije.* V: Parsons T., Shils E., Naegele K. D., Pitts J. R. (ur.), 1969, str. 89-101.
- Parsons T., 1969b (1961): *Uvod.* V: Parsons T., Shils E., Naegele K. D., Pitts J. R. (ur.), 1969, str. 233-257.
- Parsons T., 1976 (1958): *Zur Allgemeinen Theorie in der Soziologie.* V: Jensen S. (Hrg.), 1976, str. 85-121.
- Parsons T., 1976a (1966): *Der Begriff der Gesellschaft: Seine Elemente und ihre Verknüpfungen.* V: Jensen S. (Hrg.), 1976, str. 121-161.
- Parsons T., 1976b (1968): *Sozialsysteme.* V: Jensen S. (Hrg.), 1976, str. 275-307.
- Parsons T., 1977: *Social System and the Evolution of Action Theory.* New York, London: Free Press & Macmillan.
- Parsons T., 1980: *Der Stellenwert des Identitätsbegriffs in der allgemeinen Handlungstheorie.* V: Döbert R., Habermas J., Nunner-Winkler G. (Hrg.), 1980, str. 68-90.
- Parsons T., 1982 (1959): *The School Class as a Social System.* V: *Socialization and Schools*, 1982, str. 297-318.

- Parsons T., Ackerman C., 1976: Der Begriff "Sozialsystem" als theoretisches Instrument. V: Jensen S. (Hrg.), 1976, str. 69-85.
- Parsons T., Kroeber A. L., 1958: The Concepts of Culture and of Social System. V: American Sociological Review, 1958, October, str. 582-584.
- Parsons T., Platt G. M., 1974: The American University. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Parsons T., Platt G. M., 1978: Alter, Sozialstruktur und Sozialisation in der Studienphase. V: Hurrelman K. (Hrg.), 1978, str. 186-203.
- Parsons T., Shils E. A. (eds.), 1959 (1951): Toward a General Theory of Action. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Parsons T., Smelser N. J., 1957: Economy and Society. London: Routledge & Kegan Paul.
- Parsons T., Whyte W., 1961: The Link Between Character and Society. V: Lipset S. M., Lowenthal L. (eds.), 1961, str. 89-136.
- Parsons T., Bales R. F., Shils E. A., 1953: Working Papers in the Theory of Action. New York: Free Press.
- Parsons T., Bales R. F. (ed.). 1956 (1955): Family, Socialization and Interaction Process. London: Routledge & Kegan Paul.
- Parsons T., Shils E., Naegle K. D., Pitts J. R. (eds.), 1969 (1961): Teorije o društvu. I. in II. del. Beograd: V. Karadžić.
- Pitts J. R., 1969: Uvod. V: Parsons T., Naegle K. D., Pitts J. R. (eds.), 1969: str. 651-682.
- Schwanenberg E., 1970: Soziales Handeln - Die Theorie und ihr Problem. Stuttgart, Wien: H. Hubner Bern.
- Schwanenberg E., 1976: On the Meaning of the Theory of Action. V: Loubser J. J., Baum R. C., Effrat A., Lidz V. M. (eds.), 1976, str. 35-46.
- Sciulli D., 1985: The Practical Groundwork of Critical Theory: Bringing Parsons to Habermas (and vice versa). V: Alexander J. C. (ed.), 1985, str. 21-51.
- Socialization and Schools, 1982 (1968). Harvard Educational Review.